

Јелица Р. СТОЈАНОВИЋ*
Филолошки факултет, Никшић
Студијски програм за српски језик и књижевност

Оригинални научни рад
Примљен: 12. 12. 2016.
Прихваћен: 10. 02. 2017.

МОРФОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ГЕНИТИВА И ЛОКАТИВА, ДАТИВА И ИНСТРУМЕНТАЛА МНОЖИНЕ ИМЕНИЦА У ПАШТРОВСКИМ ИСПРАВАМА (16. И 17. ВИЈЕК)

Предмет нашег рада јесу двојинско-множинска укрштања у ГЛ, односно ДИ мно­жине у *Паштровским исправама* 16. и 17. вијека. *Паштровске исправе* пружају изузетно занимљив материјал за језичка истраживања, представљају значајну карику за употпуњавање историјске и територијалне слике српског језика. Према нашем корпусу, у 16. и 17. вијеку, у *Паштровским исправама* заступљена је једнакост генитива и локатива мно­жине, односно датива и инструментала. Једнакост није доведена до краја, али су евидентни процеси једначења ових падежа, условљени двојинском једнакошћу и губљењем двојине као синтаксичко-семантичке категорије.

Кључне ријечи: *Паштровске исправе*, генитив и локатив мно­жине, датив и инстру­ментал мно­жине, говор Паштровића, прерасподјела наставака, падежни синкретизам

1. *Паштровске исправе* пружају изузетно занимљив материјал за језич­ка истраживања, представљају значајну карику за употпуњавање историјске и територијалне слике српског језика. Историјске прилике условиле су умно­гоме особен језички развој, у језику се често огледају архаичне црте, или раз­вијају посебне иновације, што се очитује и у језику *Исправа*. С обзиром на то представљају грађу, једну од најзначајнијих у српском језичком наслеђу у периоду 16–17/18. вијека, јер је из овог периода најмање сачуваних спо­меника писаних српским народним језиком. Најбогатија збирка докумената чува се у манастиру Прасквица, према нашој евиденцији докумената 16–19. вијека је око 300, а из 19. вијека 50 исправа. Највећи број (можда око двије трећине докумената који се овдје чувају) односи се на манастир Градиште.

---

*jelicast@yahoo.com

Извршили смо фотографисање ове збирке, а с обзиром на то да је корпус обиман, за овај рад ограничили смо се на најстарији дио, на 16. и 17. вијек. Како смо извршили фотографисање и *Паитровских исправа* из Државног архива Цетиње и Будва, то смо корпус проширили и овим документима. Из 16. вијека за овај рад рашчитали смо 49 исправа, ексцерпирали и описали грађу (манастир Прасквица 30 исправа, ДАЦ 19); а из 17. вијека 140 исправа (Прасквица 115; ДАЦ 20; ДАБ 5). Неке од њих су прилично оштећене тако да је читљив само дио текста.

2. Двојинска једнакост генитива и локатива на једној, односно датива и инструментала на другој страни, утицала је, након губљења двојине као синтаксичко-семантичке категорије, у почетној фази, на једначење ових падежа у множини, нарочито у појединим дијалектима, што је нарочито захватило зетско-рашки дијалекат, којем припада и говор Паштровића.

2.1. Једнакост генитива и локатива двојине утицала је на то да се од најстаријих времена у српском језику почиње јављати једнакост ових падежа у множини. Јављају се како облици генитива у локативној сфери употребе, тако и обрнуто. Ова једнакост нашла је одраза у *Паитровским исправама*.

Формирање наставка *-a* у Гмн. једно је од најсложенијих проблема у историји српског језика. У вези са овим генитивним наставком постоје различита мишљења, тек овај проблем није, рекло би се, ни данас разријешен. Наставак *-a* може бити полугласничког поријекла (тј. може бити из Лмн. *-ъхъ/-ѣхъ*, или пак Гмн. *-ъ/-ѣ*) или етимолошког (из Лмн. *-ахъ/*, или *-а/-а-* из односа *-ам/-ами/-ама*). Једни су (Шафарик [видјети, Симић 2002: 13], Даничић [Даничић 1858], Мајков [Симић 2002: 14–15], Решетар [Решетар 1907], Ивић [Брозовић–Ивић 1988: 24], Младеновић [Младеновић 2008: 102–110]) у генитивном наставку *-a* видјели стари полугласник. Други су у наставку *-a* видјели етимолошко *a* (дакле, неполугласничко поријекло), објашњавајући га као *a* из система, углавном као покретно *a*. Петар Скок (Симић 2002: 27) овај наставак доводи у везу са придјевско-замјеничким *-a* у *-им/-има* и сл. Слично овом и Гојко Ружичић сматра да поријекло наставка *-â* треба тражити код покретног прилошког *-a* (Ружичић 1926: 214–232), са чиме се Белић није сложио, иако у овом наставку такође види покретно *a* (етимолошко), али не прилошко него покретно *a* настало од двојинско-множинских укрштања ДИ именица, од односа *-ам/-ами/-ама* (Белић 2000: 360–361).

Према трећима, условно речено, наставак Гмн. објашњава се двојинско-множинским укрштањем генитива и локатива, што је процес посвједочен на ширем дијалекатском подручју и у споменичкој грађи. Ова једнакост ће бити посебно интересантна за наш корпус и језичке процесе који су захватили овај дијалекатски ареал. Овом проблему посветио је пажњу и Белић. Он за косовско-ресавске говоре констатује да је облик Гмн. пренесен на Лмн.

Како налазимо код Стевановића (Стевановић 1935: 66), а и у дијалектолошкој грађи, један (немали) број говора зетско-рашког типа има изједначен Гмн. и Лмн. (типа: *женѣ^a*, *зубѣ^a*, *коњѣ^a*). Михаило Стевановић у овом *-ѣ^a* види вокалски дио локативнога *-ъхъ*, *-ѣхъ* „старих *ѣ*, *й*- и консонантских основа... који се, изузимајући... групу женског рода без наставка у једнини... раширио

на све остале промене” (Стевановић 1935: 34). Стевановић сматра да је наставак у Гмн. (било *-а*, било *-ѣ*) посљедица укрштања са локативом. Према Симићу: „У новом облику *жѣнѣ*, *жѣнѣ* (тј. Гмн. – Ј. С.), огледају се престилизоване особине *жѣн*, *женѣх* и сл. – под утицајем процеса парадигматске нивелације: огледа се, дакле, међусобна борба посебних облика, на једној страни, и ’притисак’ система, на другој” (Симић 2002: 35). Радоје Симић, у одговору на питање, „...да ли је у Гмн. *-ѣ* оправданије видети етимолошко *а* или полугласник?” закључује: „Ако (а) упоредимо *-ѣ* са ’зетским’ *-ѣ^а* и ђаковачким *-ѣ*, (б) размотримо све услове његовог настанка, (в) укалкулишемо овамо и начине ’вокализације’ полугласника, – можемо са високом вероватноћом закључити: (1) да је овај наставак постао рефлексацијом полугласника, али (2) није јасно да ли је то свуда његов континуант или супституант” (Симић 2002: 372).

Обличка једнакост ГЛмн. карактеристична је за дијалекте зетско-рашког типа, као и за одређене призренско-јужноморавске (гдје се уопштио облик на *-а*), али је забиљежена (са ширег подручја) и у споменичкој грађи почев већ од старословенског језика. На подручју зетско-рашког дијалекта у највећем дијелу изједначили су се генитив и локатив множине. У говорима са посебним рефлексом полугласника и са очувањем или замјеном *х* обичан је наставак *-ѣх* (*сѣлѣ^ѣх*, *гѣдинѣ^ѣк*) „али има и говора, као што је црмнички, гдје је мјесту *х* изгубљено (*сѣлѣ^ѣ*, *гѣдинѣ^ѣ*). Тамо гдје је *ѣ > а*, завршетак је *-ѣх*, или *-ѣ¹*. Акцент ових облика је генитивни. У великом броју оближњих говора (Бока, Озринићи, сјеничко-новопазарски крај, итд.) Лмн. изједначен је са ДИ, облицима на *-ма* (Ивић 1985: 164).

У корпусу који је обухваћен нашим радом, можемо рећи да је присутан синкретизам генитива и локатива множине, с тим што се наставци локатива уопштавају и у генитиву (процес је у току), док обрнутих случајева нема.

2.1.1. Лмн. је риједак у нашој грађи, између осталог и због тога што се за локатив уопштава акузатив (седам је примјера на *-ах*, заступљене су именице женског рода, осим у једном примјеру; пет је примјера на *-(у)ех*: три м.р., два именица ж.р., што може бити утицај ђ-промјена). Нијесмо забиљежили примјере са генитивним наставком. Нпр.:

запишѣѣдѣ... и саговн и ѣ скрѣнаѣхъ (ДАЦ.Дав./1567, бр. 1); о свѣдѣѣ кѣѣн(а) и кѣѣннн и скрѣнѣхъ раборѣѣхъ конѣ данѣѣ кѣѣнѣ ѣѣнѣѣ наѣ (П.прив.зб./1634); ере есѣѣѣ стоѣѣѣѣ. ѣ ѣнѣѣѣѣѣ на господаѣ (П/1593, бр. 13).²

2.1.2. У Гмн. ситуација је сложенија: или остаје стари генитив, тј. наставак је полугласник, или се уопштавају облици на *-х*, што би упућивало на укрштање потенцијала генитива и локатива. У нашем корпусу забиљежено је

¹ У Црмници имамо *-ѣ^м*, а у Бјелопавлићима *-ѣ*, мада се тамо на крају ријечи већином чува *-х* (видјети: Стевановић 1935: 66; Пешикан 1965: 146; Милетић 1940: 401–402; Вујовић 1969: 218).

² Разрешење скраћеница: П – манастир Прасквица, ДАЦ – Државни архив Цетиње, ДАБ – Државни архив Будва, Дав. – Давидовић (породична збирка Давидовић), Грег. – Греговић (породична збирка Греговић), Див. – Дивановић (породична збирка Дивановић), прив.зб. – приватна збирка.

око 150 примјера са старим генитивним наставком и око 220 са локативним наставком, на -х.

2.1.2. А. Осим што је примјера са старим генитивним наставком знатно мање у односу на број примјера са -х, овај тип је и лексички ограниченији. Углавном се јавља од назива за новчане јединице (на што отпада двије трећине примјера) и уз бројеве и друге мјерне јединице: од *толар* забиљежено је 30 примјера, од *дукат* преко 20, од *либра* преко 30, остале новчане јединице 15 примјера. Што се осталих лексичких јединица тиче, стари генитив забиљежен је 10 пута од *добро* („имање, иметак”), по 4 пута од *властела*, *племе*, *парта*, три пута од *Турковић*, појединачни примјери од *синовац*, *земља*, *ебук*, *литар*, *баштина*, *фелон*, *хаљина*, *во*, *поклад*, *стимадур*, *говедо*, *шестак*, *ден*, *сестра*, *маслина*, *Млеци*, *сић*. Дајемо дио корпуса:

Њ АШТОРТАДИ СВНХЪ РЕЧЕННХЪ ПЛЕМЕНЪ (П/ 1591, бр. 48), ѡ ОСТАЛНХЪ ЗЕМЛАЪ (П/1594, бр. 55),
 РКИ ДЖКАТЬ, БАШИНЕ РЕЧЕННХЪ ТЪРКОВИЪ, АЪ ТОЛОЪ, ѡ АЪ ДЖКАТЬ, СИ ТОЛОЪ (ДАЦ.Грег./1600, бр. 9), ѡ ПИ ДЖКАТ, ѡ ДОГАД, СВНХЪ ДОГАД П/1603 (264_2).

2.2.2.Б. Генитив на -х забиљежен је у више од 200 примјера. Најчешће се јавља наставак -ахъ, у више од 150 примјера; -џхъ преко 30 примјера; -џхъ 8 пута; -нхъ 8 пута.

Наставак -ах могао је бити наслијеђен (од *ā/jā*-основа), настати вокализацијом полугласника (код *ī-ŷ-сугл.*-основа), бити добијан аналошки (уопштито се код осталих основа). Јавља се код именица ж.р., али и код именица м.р. (*ō/jō*-основа), и код *ī-*, *ŷ*-основа, што значи да је овај наставак знатно проширио поље своје употребе. Наставак -џх је могао настати вокализацијом полугласника (*ī-ŷ-сугл.*-основе, што је могло бити наслијеђено и из старословенског језика, или, што је сигурније, настати вокализацијом полугласника карактеристичном за овај говорни ареал), а могао је настати и аналошки (према -џм, – што је у овом случају мало вјероватно). Наставак -их углавном је карактеристичан за *ī*-основе, при чему су облици на -их могли настати комбинавањем потенцијала из Гмн. и Лмн.

У *Папштровским исправама*, у нашем корпусу, наставак -ах забиљежен је од свих основа, као и наставак -џхъ, а такође и стари генитив. Употреба једне од форми најчешће варира од писара до писара, код једних се употребљавају или преовладавају једне форме, код других друге. Употреба једне или друге форме може се довести у везу са употребом полугласника: код оних писара који имају *a* наспрам полугласника у јаком положају (и *ap* за *p* вокално) присутан је (или знатно преовладава) наставак -ах, док код оних који пишу *ь* (пишу *га* и уз *p* вокално), преовладавају (или се доминантно употребљавају) стари генитив или наставак -џхъ. Нијесу честе исправе у којима налазимо *e* као континуант полугласника, а у оваквим исправама се јавља углавном наставак -џх у генитиву.

Наставак -ахъ је најчешће одлика исправа које су писали канцелари (збора Папштровића), посебно је овај наставак одлика канцелара Ивана Жинтилице (који је написао највећи број исправа које су ушле у наш корпус). Тако, од канцелара, Иван Жинтилица употребљава скоро без изузетка -ахъ (46 при-

мјера, њ>а); Нико Никошић (-ахъ: 30 пута; њ>а; 5 пута стари Г); потом и Стево Жинтилица (-ахъ: 18; 2 пута стари Г; -нехъ 3 пута; једном *перперех*). Дајемо дио корпуса:

Иван Жинтилица: ѿ нас(ь) речениехъ вѣстѣахъ (ДАЦ/Дав./1577), ѿ вѣ. племенахъ, шесть инсговахъ (П/158(1), бб, или 108). У Исправама овог писара редовно је а наспрам старог полугласника: ѿ гашницѣхъ, васакѣхъ, ѿ вѣстѣахъ, ѿ племенахъ, даньса, дань, ѿ перперахъ (П/ бр. 48, 1591). Слично је и код осталих писара.

У *Исправама* гдје се доминантно употребљава наставак -хъ пише се и полугласник (код игумана Дионисија наставак -хъ налазимо 9 пута; -ахъ 4 пута и то у каснијим исправама, и у тим исправама је а најчешће наспрам старог полугласника; једном је писан стари генитив). Слично је и у још неким исправама, у њима се такође пише полугласник, пише се и уз *p* вокално.

Нпр., игуман Дионисије: петъ кварѣхъ земѣ (П/ 1529), къда, сѣь, тѣн, вѣрѣхъ, крѣстиѣа, добрь, ѿ грошѣхъ, дрѣжѣхъ, сѣьхъ, сѣда, сѣдѣ (П/1599, бр. 164). Сличан је однос и код осталих писара који доминантно користе -хъ као генитивни наставак, нпр.: вѣсакѣхъ, бољнѣхъ, тѣстѣенѣхъ, нанпѣрѣво, сто и двадесѣ летѣрѣнѣхъ, сѣьхъ, сѣьрѣти, м(он) дно кѣхъ, сѣьнѣ, петѣрѣ (попѣ кѣрѣхъ, ДАЦ/Грег./1597, бр. 2), итд.

Полугласник је најчешће писан и у исправама које карактерише стари генитивни наставак, нпр.:

цѣрѣкѣа, цѣкѣа, дрѣжѣнѣ, рѣкѣ анѣрѣхъ, дрѣжѣнѣ сѣдѣ, ѿ газѣтѣхъ, ѿ анѣрѣхъ, ѿ анѣрѣхъ, за ѣ толѣрен, вѣрѣхъ, ѿ дрѣкѣтѣхъ, ѿ газѣтѣхъ, вѣшницѣхъ, сѣдѣ (П/1611, бр. 71, попѣ сѣпанѣ).

Наставак -ехъ забиљежен је 8 пута. У истим исправама среће се *ε* као континуант полугласника (иако не увијек досљедно). Писари су различити, што значи да овај континуант није био риједак у говору Паштровића у овом периоду:

ѿ толѣрѣхъ, з вѣрѣхъ, (ДАЦ/Дав./1581, бр.2, новѣкѣ анѣринѣ), кѣтиѣахъ сосѣдѣ грошѣтѣ дненнѣхъ (П/1638, бр.165, зѣкѣ), по рѣци цѣрѣтѣхъ (ДАЦ/Грег./1655, бр. 17, попѣ мѣрѣко лѣвѣнѣа).

Са завршетком -нехъ забиљежили смо 12 примјера и то од именица на *-ија* (сѣднѣхъ 7 пута, летѣрѣнѣхъ 4 пута, једном воѣнѣхъ). Овај облик може бити утицај замјеничко-придјевске деklinације (типа *овијех*, *добријех*), заједнички дио *-иј-* могао је повући за собом једнакост:

по заповѣдѣн пошѣненѣхъ сѣднѣхъ (П/1594), ѿ добѣрѣ и вѣшницѣхъ кѣхъ, подкѣшницѣхъ воѣнѣхъ, (по) заповѣдѣн и орѣдѣнѣ потѣненѣхъ сѣднѣхъ (П/1604, бр.72, стѣпо николинѣ канѣнѣнѣрѣ).

Наставак *-ихъ* јавља се (осим у једном примјеру) код *й*-основа:

толѣри по тѣстѣнѣхъ аспѣнѣхъ (П/1529, 17. с., днѣниснѣ), П/ бр. 48, 1591 ѿ дрѣжнѣхъ лѣднѣхъ (нѣвѣнѣ лѣжѣ жнѣтѣнѣнѣ), П/1614, бр. 84), Дав. ѿ вѣстѣнѣхъ (ДАЦ/Дав./1631, ннѣко мѣрѣко грегѣвѣнѣ).

Дакле, корпус *Паштровских исправа* 16/17. вијека показује да је извршен синкретизам ГЛмн., наставак по поријеклу локативни потискују генитивне. Нема примјера за употребу генитивног наставка у локативу. Стари генитив (са полугласничким наставком) измиче пред локативним наставком на

-х, и знатно је рјеђи, уз то је и ограниченији у употреби, како што се лексичке разубјености тиче тако и морфосинтаксички (чешћи је уз бројеве и мјерне јединице). Употреба наставка повезана је и са изговором и писањем полугласника: писари који као континуант полугласника имају *a* користе, у принципу, наставак *-ax*, док писари који пишу полугласник употребљавају наставак *-ъхъ*, или стари генитив са наставком *-ъ*, док они писари који имају континуант *e* за полугласник имају редовно наставак *-ex* у генитиву. За ову прилику нијесмо успјели да истражимо стање у 18. и 19. вијеку што би показало даље правце развоја наставка у генитиву. Према начелним истраживањима, видљиво је да се смањује фреквенција употребе генитива са наставком *-ъ*, наставак на *-x* се шири. У досадашњем корпусу нема примјера губљења сугласника *x* у овој морфолошкој категорији, док ће таквих примјера касније бити. Наставак *-a* јавља се знатно касније, као и наставак *-e*, што може бити последица различитих фактора, утицаја и кретања. У говору Паштровића, према Миодрaгу Јовановићу, у генитиву (локативу) множине „постоје три наставка *-ā* (*ā⁶*), *-ī*, *-āk* (*ā³k*). Основни наставак је *-ā* (*ā³*), а њега срећемо и у примјерима у којима је у сродним говорима обичније *-ī* (у говору сјеверног сусједa Црнице, на примјер), па и умјесто *-ī* у књижевном језику” (Јовановић 2005: 253). Стање у *Исправама* у 16/17. вијеку, упоређено са стањем у говору, показује да су се облици без *-x*, а са *-ā* (*ā⁶*) уопштили касније (а према нашим начелним испитивањима у другој половини 19. и у 20. вијеку).

2.3. У историји српског језика, након губљења двојине као семантичке категорије, двојинска једнакост датива и инструментала повукла је за собом једначење ових падежа у множини, „дaтив и инструментал множине находе се у кругу утицаја двојинских падежа тих наставака” (Белић 2000: 358). Ширење наставка *-ma* може се претпоставити већ у 14. вијеку, „напоредо са њим иде и могућност напоредног јављања наставака *-m* и *-ma*, *-mi*; *-u*, и *-ma* (*-mi*)” (исто), дакле напоредно (у једном времену) јављање и опстајање (свакако са неједнаком фреквенцијом) у дативу како старих наставака датива множине тако и наставака ДИдв., те наставака Имн., односно јављање тих истих наставака и у инструменталу. Код именица мушког и средњег рода дошло је (из комбинације *-u* из инструментала, *-om/-em* из Дмн., те *-oma/-ema* из ДИдв.) до формирања нових облика *-im* и *-ima*, што је све забиљежено у споменичкој грађи (Белић, *исто*). То је резултирало уопштавањем двојинских наставака у већини српских говора, поготово прогресивнијих, или до задржавања неких од старијих форми у појединим говорним ареалима. У говору Паштровића извршен је синкретизам датива и инструментала (и локатива), уопштен је наставак на *-ma* (Јовановић: 301). Како је стање што се тиче ГЛ у 16. и 17. вијеку, а на основу *Паитровских исправа* као важног свједочанства, видјели смо из претходног дијела рада. Локатив је обличком једнакошћу везан са генитивом. О процесима у вези са падежним синкретизмом ДИ такође су нам важан показатељ *Паитровске исправе*.

2.3.1. У Дмн. код именица женског рода пронашли смо само наставке *-ama*, код именица мушког и средњег рода преовладавају стари наставци, а у појединачним примјерима среће се и нови наставак *-ima*.

За женски род нијесмо пронашли велики број примјера (свега три: од именица *црква*, *ближика*, *кћер*; у питању су двије кћери и двије цркве што је такође могло утицати на употребу ових облика), али у сва три примјера је наставак *-ама*:

свѣда кћерница дала праћню (П/1623, бр. 61, казарнеръ даданъ), пофаланско како навеѣница ближника ѿ партѣ (П/1603. Див., стнепо николин канцилер).

Међутим, од именице *судија/судја* (5 примјера) јављају се само облици на *-ам*, дакле стари множински:

нашнѣць внернѣць сѣдальць (П/1596/8, бр. 6, нвань), нашнѣць внернѣць сѣдальць и зборъ одъ пащровиць (П/1634, бр. 119).³

У мушком роду (за средњи нема примјера) углавном се употребљавају стари облици на *-м* (забиљежено је 7 примјера, на *-ом/-ем/-ьмь*, од именица: *стимадур*, *синовац*, *брат*, *Каиковић*, *Вукмировић*, *манастир* 2 пута), осим у једном примјеру, *синовцима* (дакле, формиран је нови облик на *-има*, настао двојинско-множинским укрштањем).

огне партѣ даше внеръ љѣхъ сохъ и нама рѣченнѣць стинадѣроць (П/1591, бр. 3, нвань лѣке ж ннтинанѣ), остаалаць синовѣць..., и ставела рѣченнѣць братоць цонѣла (ДАЦ.Грег./1597, бр. 2, попь к зрьѣць), тон ѿ говарамъ рѣченнѣць канковѣць (П/крај 16. в., од 1595, та старѣ пнсахъ), остаалаць... браћн вѣкцировѣць (П/16–17. в., недатирано, бр. 121, попь сѣпань).

Забиљежен је и један примјер на *-и* (инструментални наставак, а да је множина у питању показатељ су конгруентни атрибуту) седећн *-в* властеле... дасцо веръ н пѣнъ анкерта рѣченнѣца властелн⁴ горн ѣписаннѣца и дн властеле... (ДАБ Суђ./1656, нво попа греговѣца).

Већ у најранијим сачуваним исправама срећу се и нови облици на *-има*, мада су мање фреквентни од старих множинских облика (забиљежено је 5 примјера: од *синовац* 2 пута, од *манастир* 2 пута, *динар* једном). Нијесу ријетки случајеви да се у истим исправама напоредо срећу и једни и други облици.

да нца попь ѿ осталога цо дню синовѣцница цонѣла (ДАЦ.Грег./1597, попь к зрьѣць), на рѣченнѣ лѣке внхъ плаѣнь... овнѣца нстнѣца динарница (П/1644, 18. в., напсахъ вѣнна), приложни двѣца манастирница вашн старн... (П/1678, бр. 26, ннко кѣлата).

2.3.2. У инструменталу су фреквентнији стари множински облици у односу на датив.

Од именица женског рода забиљежени су облици на *-ама* (чиме се инструментал слаже са дативом, што би говорило да се двојински облик раније

³ Именица судија мијења се по â-основама, конгруентни атрибут је у мушком роду: *почѣтени сѣдне*, *поштени сѣ(к)ѣ*, два сѣдне, *що нацн внѣхъ даан* и *ѿлаѣнан сѣдне* зборъ пащровиць, *прѣдъ почтннѣць сѣдноць*, *та сѣка стнепо*, *дрѣзи сѣѣ*.

⁴ Ова именица забиљежена је у једнини као *властелин*, а у множини и у мушком и у женском роду: *властеле/властели* (множина). 4 *властеле*, 12 *властелах* (најчешће), 8/6 *властелах*, 2 *властелина*, 2 *властеле*, 3 *властели*, *властели...*

уопштио код именица женског рода). Није забиљежен велики број примјера, свега три, један од *маслина*, два од именице *парта*:

ОСТАЛАЦЪ НИКОЛИ ВЪЛАРЕВИЊЪ... СЪ КОНИЦЪ И МАСЛИНАЦА (П/1603, Иван Жинтилица), обан книга бн ПАРТАЦА оглашена (П/1645, бр. 58, ннкошиѣ по рнѣтн парат).

Од именица *судија/суђа* срета се (за разлику од датива) само наставак *-ама*. Ова именица је фреквентна, забиљежен је 21 примјер, сви су са предлогом *пред*: *суђама* 6 пута, *судијама* 14 пута, *сѣћнама* једанпут. Дајемо дио корпуса:

ИЗЛЕЗЕ ПРЕДЪ НАЦА ВНИШЕ ПИСАННЕЦА СѢЌАЦА (ДАЦ.Дав./1590, бр. 4), да нестѣ веденне како ПРЕДЪ ПОЩЕННЕЦА СѢНАЦА (П/1611, бр. 39, стнепо жинтнанца).

Именице са значењем парности (некадашња „слободна двојина”, „када се два дијела приписују једном лицу”, Белић 2000: 287), задржале су у *Исправама* старе двојинске наставке (забиљежено је од именице *ноге* 10 примјера, од *очи* 10 примјера, *уста* 1 примјер), без обзира на то што се у већем броју случајева односе на више лица, тј. имају значење множине. То су случајеви када се „именица са слободним дуалом приписује множини субјектата или предмета, дакле, при тако званој употреби дистрибутивног дуала” (Белић 2000: 290), и у том случају се већ у старословенском језику среће употреба неких од ових именица у множини, образује се множина од великог броја јединки, односно од једнине, ако су именице имале једнину (Белић, *исто*). У *Исправама* се често употребљавају именице *рука* и *нога* и то у устаљеним конструкцијама:

НОГАЦА ОБНДОХЪ И ОУНИЦА ВНИДЕХЪ (П/1622, бб, даманѣ казарнерѣ), франо ннк(тѣ)в кон рѣтѣ ХСНИЦА СКОНЕЦА (П/1654, бр. 69, поп карсто).

Што се тиче именица мушког и средњег рода, преовладавају облици са старим инструменталним наставком (на *-и*). Од именице *свједок* инструментал је са наставком *-и* (забиљежена су 23 примјера), осим у једном примеру, сви су са предлогом *пред*. Дајемо дио корпуса:

ЗЪАН И ЦОЛЕН ПРЕДЪ СВЕДОУИ ВНИШЕ ПИСАННЕЦА (П/1583, нван канзалнер), ПРЕДЪ КОНЕЦА СВЕДОУИ СИГЪРА рѣтени ннко рѣтенога рада (П/1591, бр. 3, нванѣ лѣке жинтнанце).

Највећи број примјера је са наставком *-и* у Имн., а од осталих именица забиљежено је 18 примјера (од *стимадур* 4, *новачићевиѣ* и *динар* по 2; *разлог* 3, *дарвојевиѣ*, *турковиѣ*, *калуђер*, *поп*, *братучед*, *прокарадур* и *властелин* по једном):

ПРЕДЪ НАЦА ЗГОРА РѢТЕННЕЦА СТИЦАДЪОН (П/1591, бр. 3, нванѣ лѣке жинтнанце), на тон цнесто цо бн днелено СЪ НОВАЧИЋЕВИЊИ ЦЕЊЪ ДАРВОНЕВИЊИ И НОВАЧИЋЕВИЊИ, ере цѣ сѣ воднан З БРОДОВИ (П/бр. 62, 1588, нванѣ жинтнанце), ПРЕДЪ ЗГОРА(А) ПИСАНЕ ДВА СЪДНЕ И ПРЕДЪ КААДЪЕОН И ПОПОВИ (ДАЦ.Грег./1597, бр. 2, попѣ бѣрѣѣ), стигнецѣ З ДИНАРИ СКОНЕЦА (П/1651, бр. 254, попѣ карѣсто).

Инструментал са наставком *-ма* рјеђе се употребљава од именица мушког (и средњег) рода (8 примјера, 7 пута је употријебљен наставак *-има*,

једном *-ијема*: у питању су именице *живот, добро, динар, властелин, пут, манастир*):

поннецо се животница нашинеца, сингредъ га а ретени ннко з добрница спонца садашинеца послединеца... по рнети властѣл а преа седошница (П/1631, бр. 32, ннкошиѣ канцалнер), пл(а)ѣни предъ наца више писаннеца властеанца (П/1638, бр. 217, калѣкеръ оснфъ), и першѣноц овнодско пѣт(о)ве и пѣтовница прианкѣ... (П/1645, бр. 58, ннкошиѣ), приложнан двѣца манастирница ваши старн (П/1678, бр. 26, ннко кѣлата), енѣх плакѣнь оудъ нгодина предъ рѣтеннеца стнццадѣрнеца. и овнеца истнеца дннарница (П/1644, 18. в., напсаѣх вѣнна).⁵

У једном примеру забиљежен је необичан наставак *-оме*: га ннко вѣаковѣ дароваѣх дно цон ѣ лѣгѣ цѣ ѣмѣѣ вацинннеме згора лѣкетѣ ннклнѣва н брата цѣ нвана (ДАЦ.Дав./1588, бр. 3, днвиннсе).

Дакле, у ДИМн. употребљавају се напорецо облици на *-ма* (по поријеклу стари двојински), потом облици множине: у инструменталу на *-и* (облици старог Имн., нема примјера за употребу облика датива умјесто инструментала), а у дативу на *-м* (облици старог датива, осим у једном примјеру гдје је на мјесту датива употријебљен инструментал са наставком *-и*). Занимиво је да се код именица женског рода и у дативу и у инструменталу употребљавају облици на *-ама* (по поријеклу стари двојински), што би значило да се синкретизам ова два падежа у множини раније уопштио код именица женског рода. То може бити условљено тиме што је код именица женског рода прихваћен облик двојине као готов, без измјена, док је код именица мушког и средњег рода дошло до формирања новог наставка (насталог комбинацијом множине и двојине).

3. Према нашем корпусу, у 16. и 17. вијеку, у *Паитровским исправама* заступљена је једнакост генитива и локатива множине, односно датива и инструментала. Једнакост није доведена до краја. У локативу и генитиву множине у употреби су наставци локатива множине на *-х*, али, уз то, опстају (иако мање фреквентни) и облици старог генитива (са полугласником на крају). И у дативу и у инструменталу множине срећу се исти наставци, на *-ма*, по поријеклу двојински (*-ама* у женском роду) или наставци настали двојинско-множинским укрштањем (*-има* у мушком и средњем роду), али се, уз то, срећу и стари наставци датива у дативу (на *-м*, мада је у једном примјеру забиљежен и инструментални наставак *-и*), односно инструментални у инструменталу (наставка *-и*), осим код именица *â*-основа гдје смо забиљежили једино наставак *-ама*.

⁵ И код личних замјеница 1. и 2. лица двојинске форме су чешће у употреби у односу на именице, нарочито у инструменталу: У дативу је следећи однос: *нама* 4 пута, *нам* 2 пута; *вама* 3 пута, *вам* 2 пута, једном је забиљежен облик по поријеклу инструментални у функцији датива – *вами*, а у инструменталу: *нама* 25 пута, *нами* 3 пута; *вама* и *вами* по једном.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Алексић 1939:** Радомир Алексић, *Извјештај о говорима Паитровића*, Го-дишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића VI, Београд, 17–20.
- Белић 2000:** Александар Белић, *Упоредна словенска лингвистика 1, Избрана дела Александра Белића*, том 2, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Брозовић/Ивић 1988:** Далибор Брозовић и Павле Ивић, *Језик српскохрватски/хрватскосрпски, хрватски или српски*, Загреб: Енциклопедија Југославије, ЈЛЗ.
- Вујовић 1969:** Лука Вујовић, *Мрковићи дијалекат*, СДЗБ XVIII, 73–398.
- Грицкат 1975:** Ирена Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*, Београд: Народна библиотека Србије.
- Трифунровић 2001:** Ђорђе Трифунровић, *Ка почецима српске писмености*, Београд: Октоих.
- Даничић 1858:** Ђуро Даничић, *Историја облика српског језика*, Београд.
- Ивић 1985:** Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод у штокавско наречје*, Нови Сад: Матица српска.
- Јовановић 2005:** Миодраг Јовановић: *Говор Паитровића*, Подгорица: Универзитет Црне Горе.
- Милетић 1940:** Бранко Милетић, *Црмнички говор*, СДЗБ IX, 211–663.
- Младеновић 2008:** Александар Младеновић, *Историја српског језика. Одабрани радови*, Београд: Чигоја штампа.
- Пешикан 1965:** Митар Пешикан, *Староцрногорски, средњекатунски и љешански говори*, СДЗБ XV, [5] 294.
- Решетар 1907:** Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Wien.
- Ружичић 1926:** Гојко Ружичић, „Развитак српскохрватског генитива плурала на -â”, *Slavia* V/2, Praha, 213–232.
- Симић 2002:** Радоје Симић, *Морфонолошки процеси у српскохрватском језику. Њихови узроци и последице*, Београд: Јасен.
- Стевановић 1935:** Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, Библиотека ЈФ V, Београд, 1–129.

Jelica Stojanović

MORPHOLOGICAL FEATURES OF THE GENITIVE AND LOCATIVE, DATIVE AND INSTRUMENTAL PLURAL NOUNS IN THE *PAŠTROVIĆ MANUSCRIPTS* (16TH AND 17TH CENTURIES)

Summary

The paper discusses dual-plural overlappings in the genitive/locative, and in the dative/locative plural in the *Paštrović Manuscripts* from the 16th and 17th centuries. As attested by our corpus, in the 16th- and 17th-century *Paštrović Manuscripts* the frequency of the genitive and locative plural, i.e. of the dative and instrumental, is equal. The equality does not show fully. The locative and genitive plural take the locative plural endings in *-h*, but the forms of the old genitive (with a semivowel at the end) persist parallelly. The same endings are found both in the dative and instrumental plural: they include *-ma*, etymologically dual (*-ama* in the feminine gender), or endings derived through dual-plural crossing (*-ima* in masculine and neuter), but it is also possible to see the old dative endings in the dative (with *-m*, although one example also features the instrumental ending *-i*), that is, the instrumental endings in the instrumental (ending *-i*), except in the *â*-stem nouns, where we registered only the ending *-ama*.

Key words: *Paštrović Manuscripts*, genitive and locative plural, dative and instrumental plural, *Paštrović* speech, distribution of endings, case syncretism.